

## **СТАНОВЛЕННЯ ВЗАЄМИН ДОШКІЛЬНИКІВ: РЕАЛЬНИЙ ЖИТТЄВИЙ КОНТЕКСТ ТА НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ**

### **Анотація**

**Гончаренко А.М.** Становлення взаємин дошкільників: реальний життєвий контекст та нові тенденції

Розкрито чинники розвитку взаємин дошкільників та педагогічні умови створення середовища, яке стимулює до становлення гуманістичних орієнтирів дитини, розвитку конструктивності в реалізації гуманного способу побудови взаємин.

*Ключові слова:* взаємини, розвивальне середовище, соціальна компетентність, становлення, ціннісне ставлення.

### **Аннотация**

**Гончаренко А.Н.** Становление взаимоотношений дошкольников: реальный жизненный контекст и новые тенденции

Раскрыто факторы развития взаимоотношений дошкольников и педагогические условия создания среды, которая стимулирует становление гуманистических ориентиров ребенка, развитие конструктивности в реализации гуманного способа построения взаимоотношений.

*Ключевые слова:* взаимоотношения, развивающая среда, социальная компетентность, становления, ценностное отношение.

### **Annotation**

**Goncharenko A.** Becoming relationship preschoolers: the real life context and emerging trends

Reveals the factors of relationship preschoolers and pedagogical conditions create an environment that encourages the formation of humanistic orientations child of constructability in implementing humane way of building relationships.

*Keywords:* relationships, developmental environment, social competence, development, value treatment.

У науковій літературі особливої уваги надається спілкуванню як фактору особистісного становлення індивіда та впливу соціальних емоцій на взаємодію дітей дошкільного віку (О.В.Запорожець, В.К.Котило, М.І.Лісіна, Т.О.Рєпіна, А.Г.Рузька, О.О.Смирнова та інші). Сучасні динамічні перетворення у соціально-економічній сфері держави сприяли модернізації в системі освіти, її дошкільної ланки зокрема. Та існують суперечності між проголошеним дитиноцентризмом освіти та домінуванням традиційної навчально-дисциплінарною моделлю, між теоретично визнаною позицією толерантності у між особистісних взаєминах та практичним поширенням конкурентно-індивідуалістичної спрямованості особистості.

До недавнього часу означена проблема не була основним змістом жодного з розділів чинних програм. Чи правомірно надавати взаєминам такої значущості, планованості у становленні, коли вони з часом можуть вибудуватися самі по собі. Не так давно педагог виділяв як головне: збагатити, озброїти дитину комплексом знань, умінь, навичок, підготувати її до повноцінного, результативного навчання в школі. За такого підходу неминуче ігнорується наука про життя у злагоді з собою, з природним довкіллям, часткою якого є конкретна людина. Ця наука найважча: у рамки звичного заняття не вкладається, кількісному формалізованому обрахуванню та схематичним зрізам важко піддається, тривала робота душі малопомітна.

Сучасність висунула нові вимоги до освіти, загострюючи увагу на соціальній компетентності дітей як фактору особистісного становлення, що перетворює новонародженого індивіда на повноцінного представника людського роду, на соціальну істоту [2]. Саме в дошкільному віці дитина вперше знайомиться з соціальними нормами поведінки, з віком роль різного плану норм та правил збільшується й вони починають регулювати поведінку дошкільника. Позитивний соціальний досвід накопичується з роками, що співвідноситься з різноманітними взаєминами з однолітками та з дорослими і

є основою для адаптації дошкільника в нових соціальних умовах. Формування людської особистості невіддільно від соціального середовища, в якому вона живе і діє. З того моменту, коли малюк з'являється на світ, він нерозривно пов'язаний з іншими людьми і поза суспільством не може стати повноцінною особистістю. Дошкільний вік – особливий період розвитку дитини, бо він є сенситивним для формування етично-виховних установок, оскільки в даному віці дошкільники відрізняються особливим сприйманням, емоційною чутливістю, підвищеною пізнавальною активністю, засвоєнням уявлень про норми та правила моралі й вмінням їх реалізувати у взаєминах з однолітками і дорослими [4].

У дошкільному віці відбувається становлення довільних психічних процесів, які значною мірою впливають на сферу поведінки. Регулювати нею дитина здатна плануючи, передбачаючи, зіставляючи способи дії зі своїми можливостями і намірами.

Базовий компонент дошкільної освіти в Україні та Коментар до нього надають згаданій проблемі вагомого значення, що підтверджується виділенням сфер, в кожній з яких по-своєму, з домінуванням окремих граней актуалізуються взаємини, ціннісні ставлення до природи, до культури, до людей, до себе [2]. Науково доведено, що стихійно досягнутий рівень морального розвитку дошкільника не забезпечує належної гармонійної взаємодії з партнером по спілкуванню. Становлення таких взаємин відбувається як результат індивідуального досвіду на фоні спілкування, що є однією з провідних діяльностей та систематичних планомірних педагогічних впливів [1]. Сьогоднішній день програмує цю діяльність, вбачаючи її кінцевий результат: культура людських взаємин, формування основ соціальної компетентності. Існуюча сучасна система педагогічних впливів далека від перспективних потреб. Особливої уваги вимагає проблема забезпечення педагогічних умов, розвивального середовища, в якому можливе ефективне становлення гуманних взаємин на різних вікових етапах дошкільника. Таким розвивальним середовищем для дитини є група

однолітків у дошкільному навчальному закладі, в якій акумулюється все багатство суспільних відносин.

Чинні програми не розробляють зміст становлення й розвитку умінь дітей дошкільного віку диференціювати однолітків за ознаками привабливості, спорідненості, статевої належності та відповідно обирати форму спілкування з ними. Ситуативні мікрооб'єднання виникають для виконання певних завдань при співпаданні інтересів.

Спонтанну взаємодію з однолітками дошкільники реалізують, переважно беручи до уваги ознаку прихильного ставлення, привабливості, обираючи, як правило, партнера спільної статі. Ця обставина може звужувати коло тривалих контактів, уповільнювати їх розвиток. Дитина недостатньо знає деяких своїх однолітків, оцінює їх, покладаючись на зовнішній ефект або послуговуючись оцінкою дорослого. Реальність ставить умови, за яких дитина має вступити в контакт, результативно діяти як з приємними, так і з байдужими, неприємними, з тими, хто вправніший і хто безпорадний. На те є воля обставин. Коментар торкається проблеми олюднення взаємин, забезпечення такого гуманного середовища, де не тільки знайдеться місце для кожної дитини, а й розкриється її неповторність, своєрідність.

Не так голосно озвучується тема побудови взаємин між дітьми з різних за соціальним положенням сімей. Ця проблема стає дедалі гострішою, позаяк шляхи викорінення першопричин сумнівні, перспективи туманні, а діти щоденно занурюються в «дорослі» проблеми, набираються досвіду, формують власне ставлення до світу. Конфліктів не уникнути, та й не треба цього робити. Руйнівна заздрість одноліткам із заможних родин, радість за їхній неуспіх, на думку дитини, породжено нерівномірністю розподілу благ, несправедливістю положення. Інколи «щасливчикам» догоджають, інколи їх шантажують. Революційна компенсаційна позиція булгаковського героя: все відібрати й розділити – не реальна. З цього приводу ми не уникаємо і не заперечуємо наявність морально-етичних бесід, які само по собі мало що змінять, та вони ефективно спрацюють у контексті комплексу

взаємодоповнюючих методів [4]. Передувати їм можуть спостереження за дитиною, у якої все або щось є краще, яскравіше, привабливіше. Чи завжди вона радісна, чи так уже тішиться своїми речами, чи не буває самотньою серед однолітків, а може сумує за собакою, яку їй купили для того, щоб вдома був друг. А відразу після денного сну виглядає маму чи тата, які надто зайняті заробітчанськими проблемами. Саме такі бесіди покликані створити ситуацію морального вибору, визначити життєві пріоритети, розставити на свої місця першорядне і другорядне.

Про взаємини у родині варто сказати окремо. Цій проблемі приділяється значна увага на шляху модернізації системи дошкільної освіти [5]. Попередній досвід дошкільних навчальних закладів спрямовувався на теоретизування щодо глибинних тісних зв'язків із сім'єю, а практично відбивався в епізодичних контактах розважального характеру чи консультативних бесідах. Коментар оголює проблеми сім'ї: соціальні, фінансові, психологічні. Хронічно втомлені та зайняті добуванням чи примноженням матеріальних багатств батьки передають дитину в кращому разі до рук бабусі, яка податливіша у взаєминах, намагається нічим не порушити радість спілкування з онуками, насолоджуючись ним зараз і тут. Ухил на доброту вносить, на думку батьків, надлишок м'якості, пестоців, відсутність орієнтації на підготовку до школи. Дорослі занадто перебільшують роль організованого навчання, нівелюють значення різнобічного, збалансованого розвитку дитини. Проблема побудови взаємин власної дитини з однолітками, знаходження нею свого місця в дитячому колективі не виглядає для батьків важливою, значущою. Та й у самій родині не домінує демократичний стиль спілкування, що інколи слугує орієнтовною моделлю побудови взаємин з ровесниками (Рисунок 1).

Одержані результати ілюстрували факти спостереження за батьками, які часто схвалювали поглядом, мімікою «вигідні» для дитини вчинки та коли вона виходила переможцем у суперечці, конфліктній ситуації, навіть якщо способи дії викривали егоїзм. І, навпаки, коли дитина демонструвала

елементи альтруїзму, була схильна до компромісу, проявляла поступливість,

III

i

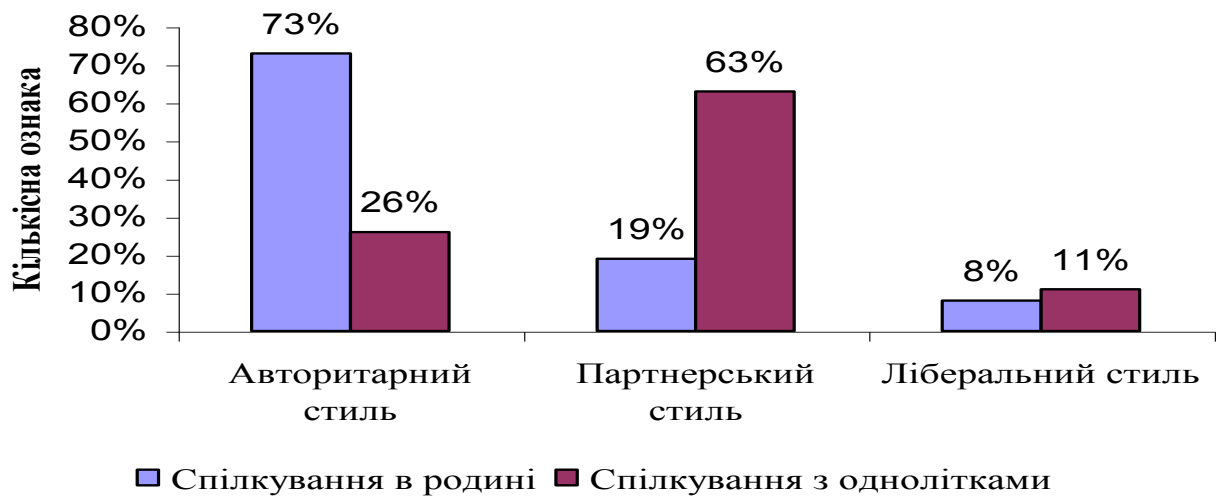


Рис. 1. Порівняльна характеристика стилів спілкування дошкільників у сім'ї та з однолітками

Батьки хлопчиків подібної поведінки мають на меті виховати сильного, незалежного і навіть зухвалого сина, який не буде задумуватися над способами досягнення мети і не зважатиме на стосунки, що ускладнюються, на оточуючих людей та проблеми, що їм завдав. Дещо м'якший, гуманніший стиль виховання в родині сповідують матері, урівноважуючи таким чином батьківські впливи.

Результати дослідження показали, що при контактуванні з однолітками діти не повністю копіюють той стиль, який сформувався в сім'ї. У контактах з ровесниками домінує партнерський стиль. Узгодженість дій, взаємна поступливість, спільна радість від процесу і результату сприяє партнерським взаєминам, проявам механізму контролю і саморегуляції, широті застосування різноманітних вербальних і невербальних засобів комунікативної поведінки. «Домашній» стиль діти видозмінюють в залежності від інтересу до партнера, спільної діяльності. Домінування партнерства у дитячому колективі пояснюється природною схильністю дітей дошкільного віку до спільної взаємодії.

Шлях до встановлення таких взаємин не однозначний та суто індивідуальний. Уявлення про антигуманне та гуманне, надання останньому переваги та здатність до морального висновку формуються на когнітивному рівні. Чіткі оціночні еталони і знання способів їх реалізації вибудовуються дитиною на основі аналізу літературних творів, поведінки однолітків. В уявному плані дитина здатна прогнозувати результати впливу на ровесника, добирати шляхи вдосконалення взаємин, які будуть адекватні моральній поведінці. Дошкільник передбачає і конфліктні ситуації, та уявно легко їх уникає. В його критичному полі знаходяться, здебільшого, однолітки і переважають представники протилежної статі. Себе ж дитина там майже ніколи не бачить.

Наступний крок передбачає душевний пошук гуманістичних орієнтирів, сформованість емоційно-психологічних характеристик через почуття. Трансформуючи зовнішні педагогічні впливи, дитина прагне до таких дій і вчинків, які б приймалися іншими. Така гармонія викликає у малюка емоційний комфорт і, як будь яка інша емоція, залишає в пам'яті помітний слід та бажання ще насолодитися подібним станом.

Регулятивно-поведінковий рівень передбачає конструктивність у реалізації образу поведінки при побудові взаємин. Це етап перенесення досвіду гуманних взаємин з уявного плану в реальний з опорою на норми і правила спілкування. Особисті переконання стають лакмусом перевірки на придатність різноманітних вербальних та невербальних засобів спілкування. Таким чином, виникає дійова непримиренність до антигуманного у взаєминах своїх, інших через жест, міміку, слово. Як бачимо, шлях цей складний, тривалий, потребує ґрунтовних наукових розробок, різнопланових методичних рекомендацій.

У традиційному підході навчання дошкільників мовленню увага спрямована на розвиток лінгвістичних умінь і навичок, де переважає репродуктивний характер діяльності. Коментар зауважує, що має бути значно ширший простір для варіювання висловлювань дитини, для

диференціювання та активного використання невербальних засобів спілкування, для узгодження мімічних, емоційних проявів співбесідника з власними висловлюванням, для гармонійного поєднання вербального і невербального мовлення. Ці та інші прояви мають стати основою характеристики мовленнєвої особистості [3].

Уміння описати картину, переказати казку, прочитати вірш не допоможе дитині «вписатися» в динамічний розвиток ситуації спілкування. Чи кожен дошкільник або школяр здатен відмовити так, щоб запросили ще раз, або так, щоб більше не запрошували, тактовно припинити небажану розмову, втішити словом, аргументовано заперечити дорослому, долаючи страх перед помилкою чи зауваженням, загітувати партнера по спілкуванню на свою позицію, переконливо формулюючи власне судження.

Отже, ефективність побудови гуманних взаємин між дошкільниками є результатом різнопланового спілкування з використанням вербальних та невербальних засобів, що є змістом та результатом комунікативної діяльності дітей.

#### Література:

1. Гончаренко А.М. Педагогічні умови становлення гуманних взаємин старших дошкільників: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. - К., 2003.-214 с.
2. Коментар до базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук.-метод. посібник / Наук. ред. О.Л.Кононко.- К.: Ред. журн. “Дошкільне виховання”, 2003.- 243 с.
3. Піроженко Т.О. Мовленнєве зростання дошкільника: Наук.-метод. посібник. - К.: Грайлик, 1999.
4. Поніманська Т.І. Моральне виховання дошкільників: Навч. посібник. - К.: Вища школа, 1993.- 110 с.
5. Семиченко В.А., Заслуженюк В.С. Мистецтво взаєморозуміння. Психологія та педагогіка сімейного спілкування: Навчальний посібник. - К.: Веселка, 1998.- 214 с.